

ISSN 2518-1483 (Online),
ISSN 2224-5227 (Print)

2020 • 6

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

БАЯНДАМАЛАРЫ

ДОКЛАДЫ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

REPORTS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

PUBLISHED SINCE 1944

ALMATY, NAS RK

Б а с р е д а к т о р ы
х.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі
М.Ж. Жұрынов

Р е д а к ц и я а л қ а с ы:

Адекенов С.М. проф., академик (Қазақстан) (бас ред. орынбасары)
Бенберин В.В., проф., академик (Қазақстан)
Березин В.Э., проф., корр.-мүшесі (Қазақстан)
Величкин В.И. проф., корр.-мүшесі (Ресей)
Вольдемар Вуйцик проф. (Польша)
Елешев Р.Е., проф., академик (Қазақстан)
Жамбакин Қ.Ж., проф., академик (Қазақстан)
Иванов Н.П., проф., академик (Қазақстан)
Илолов М.И. проф., академик (Тәжікстан)
Кригер Виктор проф. (Германия)
Кененбаев С.Б., проф., академик (Қазақстан)
Леска Богуслава проф. (Польша)
Локшин В.Н. проф., академик (Қазақстан)
Неклюдов И.М. проф., академик (Украина)
Нур Изура Удзир проф. (Малайзия)
Нургожин Т.С., проф., корр.-мүшесі (Қазақстан)
Перни Стефано проф. (Ұлыбритания)
Потапов В.А. проф. (Украина)
Прокопович Полина проф. (Ұлыбритания)
Рамазанов Т.С. проф., академик (Қазақстан)
Раманкулов Е.М., проф., корр.-мүшесі (Қазақстан)
Садықұлов Т., проф., академик (Қазақстан)
Семенов В.Г., проф., академик (Россия)
Сикорски Марек проф., (Польша)
Такибаев Н.Ж. проф., академик (Қазақстан), бас ред. орынбасары
Уразалиев Р.А., проф., академик (Қазақстан)
Харин С.Н. проф., академик (Қазақстан)
Харун Парлар проф. (Германия)
Чечин Л.М. проф., корр.-мүшесі (Қазақстан)
Энджун Гао проф. (Қытай)

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының баяндамалары»

ISSN 2518-1483 (Online),

ISSN 2224-5227 (Print)

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» Республикалық қоғамдық бірлестігі (Алматы қ.).

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитетінде 29.07.2020 ж. берілген № KZ93VPY00025418 мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *наноматериалдар алу, биотехнология және экология саласындағы бірегей зерттеу нәтижелерін жариялау.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 500 дана.

Редакцияның мекенжайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28; 219, 220 бөл.; тел.: 272-13-19, 272-13-18,
<http://reports-science.kz/index.php/en/archive>

© Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы, 2020

Типографияның мекенжайы: «NurNaz GRACE», Алматы қ., Рысқұлов көш., 103.

Главный редактор
д.х.н., проф., академик НАН РК
М. Ж. Журинов

Редакционная коллегия:

Адекенов С.М. проф., академик (Казахстан) (зам. гл. ред.)
Бенберин В.В., проф., академик (Казахстан)
Березин В.Э., проф., чл.-корр. (Казахстан)
Величкин В.И. проф., чл.-корр. (Россия)
Вольдемар Вуйцик проф. (Польша)
Елешев Р.Е., проф., академик (Казахстан)
Жамбакин К.Ж., проф., академик (Казахстан)
Иванов Н.П., проф., академик (Казахстан)
Илолов М.И. проф., академик (Таджикистан)
Кригер Виктор проф. (Германия)
Кененбаев С.Б., проф., академик (Казахстан)
Леска Богуслава проф. (Польша)
Локшин В.Н. проф., академик (Казахстан)
Неклюдов И.М. проф., академик (Украина)
Нур Изура Удзир проф. (Малайзия)
Нургожин Т.С., проф., чл.-корр. (Казахстан)
Перни Стефано проф. (Великобритания)
Потапов В.А. проф. (Украина)
Прокопович Полина проф. (Великобритания)
Рамазанов Т.С. проф., академик (Казахстан)
Раманкулов Е.М., проф., чл.-корр. (Казахстан)
Садыкулов Т., проф., академик (Казахстан)
Семенов В.Г., проф., академик (Россия)
Сикорски Марек проф., (Польша)
Такибаев Н.Ж. проф., академик (Казахстан), зам. гл. ред.
Уразалиев Р.А., проф., академик (Казахстан)
Харин С.Н. проф., академик (Казахстан)
Харун Парлар проф. (Германия)
Чечин Л.М. проф., чл.-корр. (Казахстан)
Энджун Гао проф. (Китай)

Доклады Национальной академии наук Республики Казахстан»

ISSN 2518-1483 (Online),

ISSN 2224-5227 (Print)

Собственник: Республиканское общественное объединение «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан № **KZ93VPY00025418**, выданное 29.07.2020 г.

Тематическая направленность: *публикация оригинальных результатов исследований в области получения наноматериалов, биотехнологии и экологии.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 500 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г.Алматы, ул.Шевченко, 28; ком. 219, 220; тел. 272-13-19, 272-13-18,

<http://reports-science.kz/index.php/en/archive>

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2020 г.

Адрес типографии: «NurNaz GRACE», г. Алматы, ул. Рыскулова, 103.

E d i t o r i n c h i e f

doctor of chemistry, professor, academician of NAS RK

M.Zh. Zhurinov

E d i t o r i a l b o a r d :

Adekenov S.M. prof., academician (Kazakhstan) (deputy editor in chief)**Benberin V.V.**, prof., academician (Kazakhstan)**Berezin V.Ye.**, prof., corr. member. (Kazakhstan)**Velichkin V.I.** prof., corr. member (Russia)**Voitsik Valdemar** prof. (Poland)**Eleshev R.E.**, prof., academician (Kazakhstan)**Zhambakin K.Zh.**, prof., academician (Kazakhstan)**Ivanov N.P.**, prof., academician (Kazakhstan)**Iolov M.I.** prof., academician (Tadjikistan)**Krieger Viktor** prof. (Germany)**Kenenbayev S.B.**, prof., academician (Kazakhstan)**Leska Boguslava** prof. (Poland)**Lokshin V.N.** prof., academician (Kazakhstan)**Nekludov I.M.** prof., academician (Ukraine)**Nur Izura Udzir** prof. (Malaysia)**Nurgozhin T.S.**, prof., corr. member. (Kazakhstan)**Perni Stephano** prof. (Great Britain)**Potapov V.A.** prof. (Ukraine)**Prokopovich Polina** prof. (Great Britain)**Ramankulov E.M.**, prof., corr. member. (Kazakhstan)**Sadykulov T.**, prof., academician (Kazakhstan)**Semenov V.G.**, prof., academician (Russia)**Sikorski Marek** prof., (Poland)**Ramazanov T.S.** prof., academician (Kazakhstan)**Takibayev N.Zh.** prof., academician (Kazakhstan), deputy editor in chief**Urazaliev R.A.**, prof., academician (Kazakhstan)**Kharin S.N.** prof., academician (Kazakhstan)**Kharun Parlar** prof. (Germany)**Chechin L.M.** prof., corr. member (Kazakhstan)**Endzhun Gao** prof. (China)**Reports of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.****ISSN 2224-5227****ISSN 2518-1483 (Online),****ISSN 2224-5227 (Print)**

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty).

The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan **No. KZ93VPY00025418**, issued 29.07.2020.Thematic scope: *publication of original research results in the field of obtaining nanomaterials, biotechnology and ecology.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 500 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

<http://reports-science.kz/index.php/en/archive>

**REPORTS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

ISSN 2224-5227

<https://doi.org/10.32014/2020.2518-1483.138>

Volume 6, Number 334 (2020), 73 – 80

UDC 631.68.35.37:633.81

IRSTI 68.35.47

B.N. Nasiyev

Zhangir khan West Kazakhstan Agrarian - Technical University, Uralsk, Kazakhstan.

E-mail: veivit.66@mail.ru

**PROMISING MIXED CROPS
OF SUDAN GRASS WITH FORAGE CROPS**

Abstract. An important factor in increasing the efficiency of crop diversification in West Kazakhstan and reducing the dependence of crop productivity on weather conditions is the expansion of crops most adapted to unsustainable humidification of plants such as chickpeas, Sudan grass, sorghum, corn and sunflower. One of the ways to increase the productivity of Sudanese grass is to use its mixed crops with chickpeas, sunflower, corn and sorghum. Mixtures due to the best quality indicators of feed provide the maximum yield of feed units and digestible protein. The article presents research data on the study of mixed crops of Sudanese grass with annual crops in the conditions of the 1st dry-steppe zone of Western Kazakhstan. A comparative test of mixed crops by yield from digestible protein area units revealed the most nutritionally valuable mixtures. So, in the research of 2018-2020, the largest yield for digestible protein was obtained on the variant using sunflower for silage mixed with Sudan grass (1.65 c/ha), slightly lower on the versions of using a mixture of Sudan grass and corn for silage (1.58 c/ha) and a mixture of sorghum and Sudan grass for silage (1.55 c/ha).

Keywords: Sudan grass, mixed crops, green fodder, haylage, silage, yield, feed value.

Introduction Solving the problem of animal husbandry development is closely related to strengthening the feed base. Weak and unstable food supply is a widespread phenomenon in the West Kazakhstan region. In field forage production, the acreage was significantly reduced, and the yield of forage crops decreased. The set of crops has been narrowed to forage crops (barley, oats, wheat forage). In the structure of arable land, up to 76% is monoculture wheat, barley accounts for 20.2% of arable land, millet and winter rye account for 2.1 and 1.3%, respectively, and the remaining grains (including forage) occupy 0.4%. To date, the production of feed using advanced technologies has actually been discontinued. As in previous times, the creation of a reliable, balanced feed base and a sharp reduction in feed loss during harvesting is largely determined by the correct organization of feed production and harvesting [1, 2, 3, 4].

Creating a valuable feed base for livestock development depends on both the correct set of crops and the biological characteristics of these crops. Therefore, in accordance with the purpose of our research, we studied the biological features of growth and development, formation of productivity of various crops in the conditions of zone 1 of the West Kazakhstan region.

One way to increase the productivity of Sudan grass is to use mixed crops with chickpeas, sunflower, corn and sorghum. Mixtures due to the best quality parameters of the feed provide maximum yield of feed units and digestible protein. The use of mixed crops makes it possible to reduce the intensity of field work and obtain high-quality feed in a longer period of time in the green conveyor system, as well as harvest them for green feed, hay, haylage and silage. The high efficiency of mixed crops of Sudan grass with corn, Sudan grass and chickpeas, Sudan grass and sunflower was determined on the experiments of many scientists from near and far abroad [5, 6, 7, 8].

Research methods.

The research is carried out on the experimental field of Zhangir Khan West Kazakhstan Agricultural and Technical University. (Republic of Kazakhstan, Uralsk).

The research is carried out within the framework of the grant financing program of the Science Committee of the Ministry of Science of Kazakhstan on the project AP05130172 "Development of

adaptive technologies for the cultivation of fodder and oilseeds in relation to the conditions of West Kazakhstan" and on the topic of PhD thesis "Formation of Sudan grass harvest in fodder lands of West Kazakhstan region".

The area of plots during cultivation of fodder crops is 50 m², repetition is three times, location of plots is randomized.

Zoned varieties of fodder crops were used in the experiments. The norm for sowing seeds of studied crops is recommended for the dry-steppe zone of West Kazakhstan region. The system of soil treatment for fodder crops adopted in the 1st zone of West Kazakhstan. Nitrogen and phosphorus mineral fertilizers were used in the research on fodder crops in the recommended doses for the region.

During field tests, accounting, observation of the beginning of phenological phases and growth of Sudan grass were carried out according to generally accepted methods [9]. Photosynthetic activity of Sudan grass crops was studied according to the generally accepted method [10]. Harvesting and registration of crops is performed by continuous method.

Based on the results of chemical analysis of green mass of Sudan grass, bioenergetic evaluation of the studied methods was carried out according to the accepted method [11]. Statistical processing of the study results was carried out by the method of dispersion analysis [12], statistical graphs were constructed using the program Statistica 6.0.

According to the morphological features of genetic horizons of the profile and agrochemical indicators of arable soil layer, soils of the experimental sites are characteristic for 1 dry-steppe zone of West Kazakhstan.

Results and discussion. In the process of studying mixed crops of annual crops, we observed the duration of the phases of growth and development of their components. Phenological observations during the years of research showed that the duration of the phases of development of cultures varies depending on their species and biological characteristics.

As the data of our research of 2018-2020 show, in the studied crops of mixed crops, the duration of mowing period is different. The different duration of mowing ripeness of mixed crops allows you to create a conveyor for the uninterrupted supply of fodder products throughout the spring-summer season for the production of green feed, haylage and silage.

The denseness of plants and their survival during vegetation are important indicators that largely determine the level of productivity of agrocenoses.

Studies show that, on average, over the years of research, the actual density of plants in mixed crops of Sudan grass and annual fodder crops was close to the target one. In the mixed crops of Sudan grass and chickpeas during full seedlings, the actual density of Sudan grass was 715 thousand pcs/ha, and chickpeas 37.6 thousand pcs/ha. In the mixed crops with Sudan grass during full seedlings, the actual density of corn and sunflower crops was 29.16 thousand pcs/ha, respectively. By the beginning of vegetation, the density of sown sorghum crops together with Sudan grass was 29.60 thousand pcs/ha.

For the production of harvest, the preservation of crops is of great importance. During vegetation, under the influence of various factors, partial plant outburst is observed. The percentage of preserved plants in relation to the come up makes it possible to assess the preservation of plants. At the same time, the preservation of plants depended both on the species composition of the components and on the timing of harvesting agrophytocenoses, as well as the prevailing weather conditions during vegetation.

For the production of good feed, not only the growth of plants in height is important, but also the formation of a sufficiently large area of leaves. In the research, leaf surface formation was observed by mixed agrophytocenosis cultures, data are given in tables 1, 2.

Table 1 – Indicators of photosynthetic activity of mixed crops of fodder crops in 1 zone of West Kazakhstan at 1 harvesting period, average for 2018-2020

Experiment options	Maximum leaf area, thousand m ² /ha	Photosynthetic potential, mln m ² days/ha
Sudan grass + chickpeas for green food	5,68	0,27
Sudan grass + sorghum for haylage	4,99	0,24
Sudan grass + corn for haylage	4,95	0,24
Sudan grass + sunflower	5,56	0,27

Table 2 – Indicators of photosynthetic activity of mixed crops of fodder crops in 1 zone of West Kazakhstan with 2 terms of harvesting, average for 2018-2020

Experiment options	Maximum leaf area, thousand m ² /ha	Photosynthetic potential, mln m ² days/ha
Sudan grass + sorghum for silage	7,54	0,50
Sudan grass + corn for silage	7,27	0,48
Sudan grass + sunflower for silage	8,03	0,54

In our research of 2018-2020 in the dry steppe zone, the preservation of Sudan grass plants in mixed crops with annual fodder crops for the vegetation period with 1 harvesting period ranged from 80.50 (sowing with sorghum) to 80.71% (mixed crops with corn).

Annual fodder crops sown together with Sudan grass when harvesting for green fodder (chickpeas) and haylage (sorghum, corn, sunflower) were not equally influenced by Sudan grass. At the same time, when sowing together with Sudan grass, the greatest preservation of plants was noted in sunflower - 86.70%. Corn crops sown in a mixture with Sudan grass are in second place in terms of safety - 84.11%. Sorghum withstood the least competition from Sudan grass (safety 80.70%) as well as chickpeas (safety 83.46 %).

With a further delay in the harvesting period of mixed crops until the flowering-pouring phase of Sudan grass grains, there is a fall of plants from plant formation. At the same time, the relatively high preservation of plants was noted in sunflower 84.21%, as well as in corn - 77.27%. Relatively more plant fallout during the vegetation period during harvesting for silage was determined at sorghum (safety 69.90 %).

On average for 3 years of research (2018-2020), when cultivated for silage, the highest safety of Sudan grass was noted in joint crops with sorghum (75.86%). When harvesting mixed sowing with sunflower for silage, the safety of Sudan grass plants is 74.68%. The least safety when harvesting for silage was determined in plants of Sudan grass sown with corn (72.98%), which is associated with great competition from corn.

Thus, it can be noted that in the mixture of the culture of Sudan grass, sorghum and chickpeas are well combined with each other and do not have a restraining effect in mixed sowing.

When harvesting for silage, sunflower is the largest competitor to Sudan grass. When sown in the mixture, Sudan grass also experiences higher competition from corn. At the same time, the competition of plants increases with a delay in the harvesting period for silage.

In the research of 2018-2020 on the study of mixed crops, the following data were obtained on the productivity of agrophytocenoses: the yield of green mass on the option of joint sowing of Sudan grass and chickpeas was 65.01 c/ha, which in terms of dry mass was 12.10 c/ha. On average for 3 years, on the option of joint sowing of Sudan grass and corn when harvesting for haylage, the productivity of green mass was 77.36 c/ha, dry mass 13.90 c/ha. The harvest of green mass during harvesting of joint crops of Sudan grass and corn for silage increased to 121.61 c/ha, and the harvest of dry mass was 22.54 c/ha. On average for 2018-2020, on the version of sowing Sudan grass + sunflower, these indicators when harvesting for haylage were 86.24 and 15.22 c/ha and 129.93 and 24.40 c/ha when harvesting for silage. On the sowing of a mixture of Sudan grass and sorghum at early harvesting for haylage, the green mass harvest was 71.93 c/ha at a dry mass yield of 13.09 c/ha. Joint sowing of Sudan grass and sorghum during harvesting on average for 2018-2020 ensured green mass yield at the level of 111.21, dry mass - 20.28 c/ha (table 3).

Thus, in the research of 2018-2020, the greatest yield of both green and dry mass was noted on the version of joint sowing of Sudan grass and sunflower.

In general, the weather conditions of 2018-2020 had a positive impact on the growth processes of plants of mixed agrophytocenoses. By the time of harvesting for silage, the components of the mixed crops were able to form a productive plant formation.

Table 3 – Productivity and feed value of mixed crops of fodder crops depending on harvesting time in the 1st zone of West Kazakhstan, average for 2018-2020

Options of mixed crops	Green mass, c/ha	Dry matter, c/ha	Digestible protein harvesting, c/ha	Collection of feed units, c/ha	Exchange energy output, GJ/ha	Provision of feed units with protein, g
1 harvesting period						
Sudan grass + chickpeas for green food	65,01	12,10	1,24	10,89	11,93	114
Sudan grass + sorghum for haylage	71,93	13,09	1,12	11,07	12,64	101
Sudan grass + corn for haylage	77,36	13,90	1,08	11,90	12,85	91
Sudan grass + sunflower for haylage	86,24	15,22	1,07	12,67	14,07	84
2 harvesting period						
Sudan grass + sorghum for silage	111,21	20,28	1,55	16,84	19,49	92
Sudan grass + corn for silage	121,61	22,54	1,58	18,85	20,80	84
Sudan grass + sunflower for silage	129,93	24,40	1,65	19,76	22,52	83

On average for 3 years, when harvesting mixed agrophytocenoses for silage, the trend set during harvesting for haylage also remains. At the same time, the highest harvest of green (129.93 c/ha) and dry mass (24.40 c/ha) was obtained when cultivating Sudan grass in a mixture with sunflower. The productivity of the mixture of Sudan grass and sorghum for harvesting green and dry mass was at 111.21 and 20.28 c/ha. When harvesting for silage, the intermediate position in terms of productivity is occupied by a mixture of Sudan grass and corn - 121.61 c/ha green mass, 22.54 c/ha dry mass.

A comparative test of mixed crops by yield from digestible protein area units revealed the most nutritionally valuable mixtures. So, in the research of 2018-2020, the largest yield for digestible protein was obtained on the variant using sunflower for silage mixed with Sudan grass (1.65 c/ha), slightly lower on the versions of using a mixture of Sudan grass and corn for silage (1.58 c/ha) and a mixture of sorghum and Sudan grass for silage (1.55 c/ha). On average for 3 years, when using mixed crops of Sudan grass and sorghum when harvesting for haylage and silage, the productivity of agrophytocenoses at the yield of digested protein was at 1.12 and 1.55 c/ha. In the early harvesting of the mixture of Sudan grass with chickpeas for green food, the harvest of digested protein reaches 1.24 c/ha. When using joint crops of corn and Sudan grass, depending on the harvesting time, the productivity of crops for harvesting digested protein ranges from 1.08 (haylage) to 1.58 c/ha (silage).

Assessment of fodder and energy advantages of crops was carried out on the output of fodder units and exchange, as well as on the availability of fodder units with protein. On average, in the first version of the harvesting period, according to these indicators, the productivity of the mixture of Sudan grass and sunflower was relatively higher: 12.67 c/ha of feed units and 14.07 GJ/ha of exchange energy, while the supply of feed units with protein was 84 g.

When harvesting for haylage, the collection of feed units from mixed crops of Sudan grass with sorghum and corn was 11.0 and 11.90 c/ha, with an exchange energy output of 12.64 and 12.85 GJ/ha. In the first term of harvesting, the highest supply of feed units with protein was obtained on the version of the mixture of Sudan grass and chickpeas for green feed - 114 g. On this version, on average for 2018-2020, the yield of feed units is at the level of 10.89 c/ha, exchange energy 11.93 GJ/ha.

In terms of productivity and fodder value, early harvesting of mixed crops of Sudan grass with annual fodder crops is inferior to later harvesting for silage use, according to the research in 2019-2020. When harvesting for silage, the largest collection of feed units was obtained on the version of use as a component of mixed sowing of Sudan grass and sunflower - 19.76 c/ha. This two-component mixture, in comparison with other versions of mixed crops, provided a maximum collection of exchange energy of 22.52 GJ/ha.

When using mixed crops of Sudan grass and sorghum for silage, the collection of feed units and exchange energy was minimal and amounted to 16.84 c/ha and 19.49 GJ/ha, respectively. When harvesting for silage for fodder and energy value, the intermediate position is occupied by a mixture of Sudan grass + corn - 18.85 c/ha fodder units and 20.80 GJ/ha exchange energy. On average for 3 years when harvesting for silage, a relatively high level of protein supply of feed units was noted on Sudan grass version in combination with sorghum (92 g). For mixed crops, Sudan grass + corn and Sudan grass + sunflower were 84 and 83 g, respectively.

The nature of linear plant growth in both single-species and mixed crops by its component components was studied by measuring the height of plants of mixed agrophytocenosis. Linear growth data of plants before harvesting agrophytocenosis depending on terms are given in figure 1.

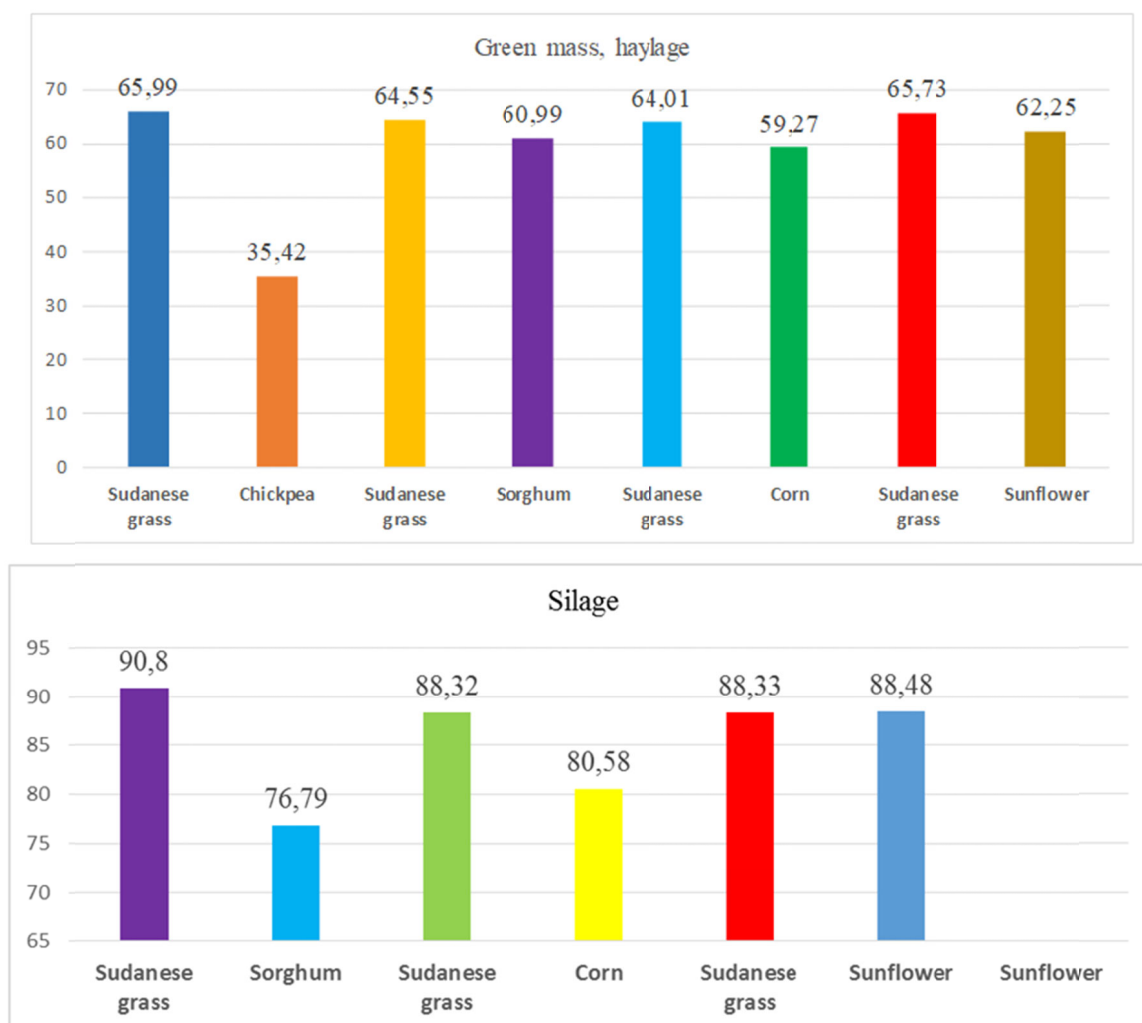

Figure 1 – Plant height of mixed agrophytocenoses with Sudan grass, cm average for 2018-2020

Conclusion. The use of mixed crops of Sudan grass with annual fodder crops is an important reserve for the production of fodder, while mixtures with the participation of Sudan grass are advisable to be used both for the production of green fodder (Sudan grass + chickpeas) and for the provision of animals with silage mass (Sudan grass + sorghum, Sudan grass + corn, Sudan grass + sunflower).

Б.Н. Насиев

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал, Қазақстан

СУДАН ШӨБІНІҢ АЗЫҚ ДАҚЫЛДАРЫМЕН ПЕРСПЕКТИВАЛЫ АРАЛАС ЕГІСТІГІ

Аннотация. Батыс Қазақстанда өсімдік шаруашылығын әртараптандыру тиімділігін арттыру мен дақыл өнімінің ауа райы жағдайына тәуелділігін азайтудың маңызды факторы – нұт, судан шөбі, құмай, жүгері және күнбағыс сынды жауын-шашын, ылғал тұрақсыздығына төзімді өсімдік егісін кеңейту. Судан шөбінің

өнімділігін арттыру жолдарының бірі – оны нұт, құнбағыс, жүгері және құмаймен араластырып егу. Аралас егіс мал азығы жоғары сапалы болатындықтан, мейлінше мол өнім және сіңімді протеин алуға мүмкіндік береді. Мақалада Батыс Қазақстанның 1 құрғақ дала аймағында біржылдық дақылдар мен судан шөбінің аралас дақылдарын зерттеу деректері келтірілген. Зерттеулер Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университетінің (Қазақстан Республикасы, Орал қ.) тәжірибелік алқабында қабылданған әдістемеге сәйкес жүргізіледі.

2018-2020 жылдардағы аралас егіске қатысты зерттеулерде агрофитоценоз өнімі бойынша келесідей деректер алынды: судан шөбі мен нұттың бірлескен егіс нұсқасындағы көк масса шығымы 65,01 ц/гектарға тең, бұл құрғақ массамен қайта есептегенде 12,10 ц/га жетті. Орташа есеппен 3 жылда судан шөбі мен жүгерінің аралас егісі нұсқасында пішендеме үшін орылған жасыл масса өнімі 77,36 ц/га, ал құрғақ масса түсімі 13,90 ц/га деңгейін құрады. Судан шөбі мен жүгерінің бірлескен егісі нұсқасындағы сүрлем үшін орылған жасыл масса шығымы 121,61 ц/гектарға тең шықты, құрғақ масса 22,54 ц/га көрсетті. Орташа есеппен 2018-2020 жылдары судан шөбі +құнбағыс егісі нұсқасында пішендеме үшін орылған жасыл масса өнім көрсеткіші 86,24 және 15,22 ц/га, ал сүрлем үшін орылғанда тиісінше 129,93 және 24,40 ц/га деңгейін көрсетті. Судан шөбі мен құмайдың аралас егісі нұсқасында пішендеме үшін ерте орған кезде жасыл масса түсімі 71,93 ц/га, ал құрғақ масса түсімі 13,09 ц/га жетті. Судан шөбі мен құмайды аралас екенде сүрлем үшін орғанда орташа есеппен 2018-2020 жылдары жасыл масса түсімі 111,21 ц/га, ал құрғақ масса түсімі 20,28 ц/га деңгейін құрады (А.22-кесте). Осылайша жасыл масса мен құрғақ массаның үлкен шығымы 2018-2020 жылдардағы зерттеулерде судан шөбі мен құнбағыстың аралас егісінен алынды. Орташа алғанда 3 жыл ішінде аралас агрофитоценоздарды сүрлемге жинау кезінде өнімділік бойынша шабындыққа жинау кезінде белгіленген үрдіс сақталады. Сонымен қатар ең жоғары түсім судан шөбін құнбағыспен қосып өсіргенде жасыл (129,93 кг/га) және құрғақ массадан (24,40 кг/га) алынды. Судан шөбі мен құмай қоспасының жасыл және құрғақ массасын жинау өнімділігі 111,21 және 20,28 ц/га деңгейінде болды. Сүрлемге жинау кезінде өнім бойынша аралық орынды судан шөбі мен жүгерінің қоспасы, яғни 121,61 ц/га жасыл масса, 22,54 ц/га құрғақ масса алды.

Аудан бірлігінен сіңімді протеин алу үшін аралас егісті салыстырмалы түрде зерттеу құнды қоспа анықтауға мүмкіндік береді. Айталық, 2018-2020 жылдардағы зерттеулерімізде сіңімді протеин жөнінен ең үлкен шығым сүрлем үшін өсірілетін құнбағыс пен судан шөбінің аралас егісінен алынды (1,65 ц/га), сүрлем үшін өсірілетін нұсқада көрсеткіш төмендеу болды: сүрлемдік судан шөбі мен жүгерінің қоспасы 1,58 ц/га және құмай мен сорго шөбінің сүрлем үшін өсірілген қоспасы – 1,55 ц/га. Орташа есеппен 3 жылда пішендеме мен сүрлем үшін ору кезінде судан шөбі мен құмайдың аралас егісін пайдаланғанда агрофитоценоздардың сіңімді протеин терімі жөнінен мал азықтық құндылығы 1,12 және 1,55 ц/га құрады. Судан шөбі мен нұттың аралас егісін жасыл азық үшін ерте орған кезде сіңімді протеин шығымы 1,24 ц/гектарға жетті. Жүгері мен судан шөбін бірге өсіргенде ору мерзіміне қарай егістің сіңімді протеин шығымы жөнінен өнімділігі 1,08 (пішендеме) бастап, 1,58 ц/га (сүрлем) дейін ауытқып тұрады.

Егістіктің азықтық және энергетикалық құндылығын бағалау азықтық бірлік шығымы және алмасу энергиясына, сондай-ақ азықтық бірлігінің протеинмен қамтылуына қарай жүргізілді. Орташа есеппен 3 жыл ішінде егін жинау мерзімінің бірінші нұсқасында осы көрсеткіштер бойынша судан шөбі мен құнбағыс қоспасының өнімі салыстырмалы түрде жоғары шықты: 12,67 кг/га азықтық бірлік және 14,07 ГДж/га алмасу энергиясы, азықтық бірліктің протеинмен қамтылуы 84 г деңгейге жетті.

Осылайша Батыс Қазақстан облысының 1-ші құрғақ дала аймағында судан шөбінің аралас егісін біржылдық азық дақылымен бірге пайдалану мал азығы өндірісінің маңызды резерві болып саналады, бұл ретте құрамында судан шөбі бар қоспаларды жасыл азықты (судан шөбі+нұт) өндіру үшін де, сондай-ақ ауылшаруашылығы жануарларын пішендік және сүрлем массасымен (судан шөбі+құмай, судан шөбі+жүгері, судан шөбі+құнбағыс) қамтамасыз ету үшін де пайдаланған орынды.

Түін сөздер: судан шөбі, аралас егістік, жасыл балауса, пішендеме, сүрлем, өнімділік, малдың азықтық құндылығы

Б.Н. Насиев

Западно-Казахстанский аграрно-технический университет
имени Жангир хана, Уральск, Казахстан

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ СМЕШАННЫЕ ПОСЕВЫ СУДАНСКОЙ ТРАВЫ С КОРМОВЫМИ КУЛЬТУРАМИ

Аннотация. Важным фактором повышения эффективности диверсификации растениеводства в Западном Казахстане и снижения зависимости продуктивности культур от погодных условий является расширение посевов наиболее приспособленных к неустойчивому увлажнению растений, таких как нут, суданская трава,

сorgho, кукуруза и подсолнечник. Одним из путей увеличения продуктивности суданской травы является использование смешанных ее посевов с нутом, подсолнечником, кукурузой и сорго. Смеси за счет лучших качественных показателей корма обеспечивают максимальный выход кормовых единиц и переваримого протеина. В статье приводятся данные исследований по изучению смешанных посевов суданской травы с однолетними культурами в условиях 1 сухо-степной зоны Западного Казахстана.

Исследования проводились на опытном поле Западно-Казахстанского аграрно-технического университета имени Жангир хана, (Республика Казахстан, г. Уральск) согласно принятых методик.

В исследованиях 2018-2020 годов по изучению смешанных посевов получены следующие данные по продуктивности агрофитоценозов: выход зеленой массы на варианте совместного посева суданской травы и нута была равна 65,01 ц/га, что в пересчете на сухую массу составил 12,10 ц/га. В среднем за 3 года на варианте совместного посева суданской травы и кукурузы при уборке на сенаж продуктивность зеленой массы равнялась 77,36 ц/га, сухой массы 13,90 ц/га. Сбор зеленой массы при уборке совместных посевов суданской травы и кукурузы на силос повысился до 121,61 ц/га, а сбор сухой массы составил 22,54 ц/га. В среднем за 2018-2020 годы на варианте посева суданская трава + подсолнечник данные показатели при уборке на сенаж были равны 86,24 и 15,22 ц/га и 129,93 и 24,40 ц/га при уборке на силос. На посевах смеси суданской травы и сорго при ранней уборке на сенаж урожай зеленой массы составил 71,93 ц/га при выходе сухой массы 13,09 ц/га. Совместный посев суданской травы и сорго при уборке на силос в среднем за 2018-2020 годы обеспечил выход зеленой массы на уровне 111,21, сухой массы – 20,28 ц/га (Таблица А.22).

В исследованиях 2018-2020 годов наибольший выход как зеленой, так и сухой массы отмечен на варианте совместного посева суданской травы и подсолнечника.

В среднем за 3 года при уборке смешанных агрофитоценозов на силос по продуктивности также сохраняется тенденция, установленная при уборке на сенаж. При этом наиболее высокий сбор зеленой (129,93 ц/га) и сухой массы (24,40 ц/га) получен при возделывании суданской травы в смеси с подсолнечником. Продуктивность смеси суданской травы и сорго по сбору зеленой и сухой массы был на уровне 111,21 и 20,28 ц/га. При уборке на силос промежуточное положение по продуктивности занимает смесь суданской травы и кукурузы – 121,61 ц/га зеленая масса, 22,54 ц/га сухая масса.

Сравнительное испытание смешанных посевов по выходу с единиц площади переваримого протеина позволило выявить наиболее ценные в кормовом отношении смеси. Так, в исследованиях 2018-2020 годов наибольший выход продукции по переваримому протеину получен на варианте с использованием подсолнечника на силос в смеси с суданской травой (1,65 ц/га), несколько ниже было на вариантах использования смеси суданской травы и кукурузы на силос (1,58 ц/га) и смеси сорго и суданской травы на силос (1,55 ц/га).

В среднем за 3 года при использовании смешанных посевов суданской травы и сорго при уборке на сенаж и на силос продуктивность агрофитоценозов по выходу переваримого протеина были на уровне 1,12 и 1,55 ц/га. При ранней уборке смеси суданской травы с нутом на зеленый корм сбор переваримого протеина достигает 1,24 ц/га. При использовании совместных посевов кукурузы и суданской травы в зависимости от сроков уборки продуктивность посевов по сбору переваримого протеина колеблется от 1,08 (сенаж) до 1,58 ц/га (силос).

Оценку кормовых и энергетических достоинств посевов проводили по выходу кормовых единиц и обменной, а также по обеспеченности кормовых единиц протеином. В среднем за 3 года в первом варианте срока уборки по данным показателям сравнительно выше была продуктивность смеси суданской травы и подсолнечника: 12,67 ц/га кормовых единиц и 14,07 ГДж/га обменной энергии, при обеспеченности кормовых единиц протеином на уровне 84 г.

Таким образом, в 1 сухо-степной зоне Западно-Казахстанской области использование смешанных посевов суданской травы с однолетними кормовыми культурами является важным резервом производства кормов, при этом смеси с участием суданской травы целесообразно использовать как для производства зеленого корма (суданская трава+нут), так и для обеспечения с.х. животных сенажной и силосной массой (суданская трава+сорго, суданская трава+кукуруза, суданская трава+подсолнечник).

Ключевые слова: суданская трава, смешанные посевы, зеленый корм, сенаж, силос, урожайность, кормовая ценность.

Information about authors:

Nasiyev B.N., Doctor of agricultural sciences, Corresponding member of NAS RK, Professor of Higher School "Technology of crop production" Zhangir khan West Kazakhstan Agrarian - Technical University, Uralsk, Kazakhstan; veivit.66@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3670-8444>

REFERENCES

- [1] Abraliev O., Naimanova Zh., Abitova A. (2018) The current state of the rye and barley market in the Republic of Kazakhstan. News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of agricultural sciences. Volume 3, Number 45. Pp. 17-27. ISSN 2224-526X (Print).
- [2] Zhuryunov G.M., Syzdykov B.Sh., Orazova B.B., Taskulova G.M., Talassov M.Zh. (2020) Agribusiness system in the context of reform: proactive policy and globalization of food security. Reports of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Volume 1, Number 329. Pp. 18-25. <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1483.3> ISSN 2224-5227 (Print).
- [3] Rakhimzhanova G.M. (2019) The role of investments in the current state of the food market in the Republic of Kazakhstan. News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of agrarian sciences. Volume 1, Number 49. Pp. 29-39. <https://doi.org/10.32014/2019.2224-526X.4> ISSN 2224-526X (Print).
- [4] Nasiyev B.N., Yancheva H.G, Zhanatalapov N.Zh. (2019) Cultivation of Sudan grass in different ways of economic use of West Kazakhstan. News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of agrarian sciences. Volume 6, Number 53. Pp. 38-44. <https://doi.org/10.32014/2019.2224-526X.76> ISSN 2224-526X (Print).
- [5] Habyarimana E., Bonardi P., Laureti D., di Bari V., Cosentino S., Lorenzoni C. (2004) Multilocational evaluation of biomass sorghum hybrids under two stand densities and variable water supply in Italy. Ind. // Crops Prod. №20. Pp.3-9.
- [6] Nasiyev B., Tlepov A., Zhanatalapov N., Bekkaliev A., Yeleshev R. (2018) Studing agrophytocenoses of sudan grass in the dry steppe zone of West Kazakhstan // Asian Jr. of Microbiol. Biotech. Env. Sc. №20(2). Pp. 594-600. ISSN-0972-3005.
- [7] Yelsukov M.P. (1967) Annual fodder crops. M.: Kolos, 97 p. (In Russ.).
- [8] Aleinikov L.D. (1989) Fodder for a small farm. M.: V.O. "Agropromizdat", Pp. 30-31. (In Russ.).
- [9] Methodological instructions for field experiments with fodder crops (1987) M, Agropromizdat, Pp. 30-38. (in Russ.).
- [10] Nichiporovich A.A. (1961) Photosynthetic activity of plants in crops: (Methods and tasks of accounting in connection with crop formation). M, Selkhozgiz, Pp. 20-45. (in Russ.).
- [11] Methodological recommendations on bioenergetic assessment of crop rotations and technologies for growing fodder crops (1989) M, Agropromizdat, Pp. 5-22. (in Russ.).
- [12] Dospechov B. A. (1985) Field experiment methodology. M, Agropromizdat, Pp. 12-45. (in Russ.).

**Publication Ethics and Publication Malpractice
in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan**

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www:nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518-1483 (Online), ISSN 2224-5227 (Print)

<http://reports-science.kz/index.php/en/archive>

Редакторы: *М. С. Ахметова, Д. С. Аленов, А. Ахметова*

Верстка на компьютере *А. М. Кульгинбаевой*

Подписано в печать 04.12.2020.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.

8,25 п.л. Тираж 500. Заказ 6.